

БОРБЕ У ДОЛИНИ ЛИМА

(22. мај — 28. јул 1944)

Борбе на лимском мостобрану

Послије повлачења 2. пролетерске и 5. крајишке дивизије из Србије 22. маја 1944. године, штаб 2. ударног корпуса наредио је 2. пролетерској дивизији да заједно с 3. ударном дивизијом брани лимски мостобран, који треба да послужи крупним снагама НОВЈ као основица за маневар и нови продор у Србију, а 5. крајишкој дивизији да дејствује на међупростору Пријепоље—Бродарево—Пљевља, између 37. санџачке и 3. ударне дивизије. Тако је штаб 2. дивизије наредио: 4. пролетерској бригади да се из подручја Бијелог Поља, десном обалом Лима, пребаци на просторију Бабино—Горажде—Дапсићи, затвори правце који воде од Рожаја и Сјенице према долини Лима и штити шири рејон Берана; 2. пролетерској бригади да се пребаци у подручје Андријевице и затвори правце према Пећи, Плаву, Гусињу и Комовима; 3. српској бригади да се пребаци у Беране, врши гарнизонску службу у граду и затвара правце према Калудри и Шекулару.¹

Након марша на који је, из рејона Бијелог Поља, кренула 24. маја прије зоре, 4. бригада се прикупила у селу Оброву, на десној обали Лима. Одатле је, с јачим обезбјеђењима према Пештеру, наставила наступање десном обалом Лима, правцем Обров—Затон—Лозна, територијом коју је контролисала 7. црногорска бригада. Дан је био лијеп, војска још уморна, територија слободна, па је и будност била знатно ослабила, тако да су предњи дијелови бригаде, тј. 3. и 4.

¹ Зборник, том III, књ. 7, док. 254.

батаљон, у једном тренутку били потпуно изненађени. Са положаја на Сајковцу (к. 941) и Коновој глави (тр. 972) напали су их муслиманска фашистичка милиција и четници из околних села. Штабови батаљона се у почетку нијесу снашли, па је читава бригада заустављена. Убрзо је, међутим, из маршевског поретка бригаде уведен у борбу 1. батаљон. Послије двочасовне борбе наша три батаљона су разбила милицију и четнике и натјерали их да се у неред и по групама извлаче на разне стране и сакривају по шумама и пећинама. У тим борбама непријатељ је имао 14 мртвих, 15 рањених и 2 заробљена војника. Заплијењен им је 1 минобацач, неколико пушака, 1 пиштољ и 6 коња с товарима муниције и друга опрема. Из 4. пролетерске бригаде избачено је из строја око 20 бораца и старјешина.²

Бригада је одмах наставила покрет: једном колоном правцем Лозна—Дераче—Лешница, за села Горажде и Заграђе, а другом долином Лима до села Биоча, па затим, преко Подграђа и Драгосаве, за села Бабино, Будимље и Дапсиће. До зоре 25. маја избила је на берански сектор. Њен 3. батаљон је посјео село Дапсиће и добио задатак да извиђа и затвара правце који, преко Смиљевице и Дивљака, воде за Беране; 1. батаљон се смјестио у селу Заграђу, са задатком да извиђа и затвара правце који од Рожаја, преко Турјака и Кацубера, воде за Беране; 2. батаљон је посјео источни дио села Горажда, са задатком да извиђа и затвара правце који од Рожаја и Сјенице, преко Калице и Врбице, Савиног бора и Адравића, воде за Беране; 5. батаљон се размјестио у западном дијелу села Горажда, а имао је задатак да извиђа и затвара правце који од Сјенице, преко Мораваца и Пештера, Хазања, Радочеља и Петњице, воде за Беране; 4. батаљон је посјео село Бабино, са задатком да извиђа и затвара правце који са сјевера и сјеверозапада, преко Пештера и долином Лима, воде за Беране; чета пратећих оруђа се смјестила у селу Драгосави, а штаб и позадинске јединице бригаде у селу Будимљу.

Бригада је одмах приступила сређивању јединица и збрињавању рањеника и болесника, организацији заптите

² Зборник, том I, кн>. 20, док. 150.

Погинули су: борци Милош Ђ. Бакић, Милован Коматина, Милосав М. Кораћ, Илија М. Мићковић и Ђоко Перовић; десетари Радивоје В. Јанковић и Андрија П. Рогановић; политички комесар чете Михаило М. Бобичић и командир чете Радомир Милатовић; дневник аутора.

територије, попуни људством и материјалом, војно-политичкој настави итд. Из савезничке помоћи јединице су добиле нешто наоружања, муниције, санитетског и другог материјала, одјеће, обуће и хране. Посљедњег дана маја почели су да раде војни и војно-политички курсеви при штабу бригаде, а 2. јуна и санитетски. Штаб бригаде је 29. маја одржао, у селу Будимљу, савјетовање са штабовима батаљона и руководиоцима служби, коме су присуствовали и Митар Бакић, политички комесар 2. ударног корпуса, и Ђоко Пајковић, члан ПК КПЈ за Црну Гору и Боку. На савјетовању је анализиран рад бригаде за вријеме дејства у Србији, расправљано о недостацима који су се тicali међусобних односа у штабовима бригаде и батаљона и о будућим задацима.

У то вријеме бригада се попунила новим људством, а у њој су извршене и крупне кадровске промјене: за команданта бригаде постављен је Блажо Јанковић, дотадашњи замјеник команданта; за политичког комесара Милија Станишић, дотадашњи политички комесар 3. санџачке бригаде; за замјеника команданта Стојан Жугић, дотадашњи командант 5. батаљона; за начелника штаба бригаде Војо Секулић, дотадашњи командант 3. батаљона; за шефа бригадног санитета др Марко Леви; за команданта 2. батаљона Јово Самарџић; за команданта 3. батаљона Божо Беговић; за команданта 4. батаљона Видо Шошкић; за команданта 5. батаљона Војо Ђуровић. Дотадашњи командант бригаде Саво Бурић, политички комесар Војо Николић, начелник штаба Стојадин Солдатовић, командант 2. батаљона Никола Бановић, политички комесари батаљона Бранко Тацовић, Љубо Анђелић, Ацо Вукотић, Вукота Радовић, Саво Митровић и други руководиоци из бригаде прекомандовани су и постављени на дужности у другим јединицама и на терену.

Груписање јаких партизанских снага у долини Лима, Санџаку и источној Босни било је за Нијемце јасан знак да НОВЈ припрема нов продор у Србију. Да би је у томе спријечили, они су, заједно са својим сателитима и квислинзима, стално изводили офанзивне акције на слободне територије у Црној Гори и Санџаку. Одбацивање 2. корпуса са лимског мостобрана — то су Нијемци поставили као један од најважнијих својих задатака. Стога су брижљиво припремили и извели посебну операцију. У њој су, поред бројних јединица муслиманске фашистичке милиције, албанске квислиншке војске и четника из Црне Горе и Санџака, ангажовали

и 14. пук. 7. СС-дивизије „Принц Еуген“, пук „Бранденбург“, 9. чету 363. пука, 3. чету 334. пука, 3. чету 222. пука и неколико фашистичких батаљона из састава 181. дивизије, те јединице из састава 21. брдске СС-дивизије „Скендербег“.

И док је 2. пролетерска дивизија посиједала и организовала одбрану мостобрана, у Плаву, Пећи, Рожају и Сјеници прикупиле су се јаке немачке јединице, муслиманска фашистичка милиција, албанска квислиншка војска и четничке снаге и удружено нападе положаје дивизије између Андријевице и Берана. Положаје 3. дивизије, који су били лијево од положаја 4. бригаде, од Сјенице и Пријепоља су напали Нијемци, а од Сјенице, преко Пештера, муслиманска фашистичка милиција. Из Пријепоља, Пљеваља и Чајничка Нијемци су напали 5. крајишку дивизију.

Послије тродневне жилаве борбе 3. дивизија је одбацила непријатеља према Пријепољу и Сјеници и затворила правце који, преко Пештера и Бихора, воде ка Бијелом Пољу и долини Лима. Непријатељ је 30/31. маја поново напао 3. дивизију, али је поново био одбијен. Међутим, Нијемци су одбацили од Пљеваља 5. крајишку дивизију и са 800 војника, уз пратњу 15 тенкова из састава 181. дивизије, избили на ријеку Тару, одакле су 6. јуна продужили ка Жабљаку. Због тога је на правац Бродарево—Бијело Поље упућена 5. пролетерска бригада. Њене положаје посјела је 7. црн^горска бригада, а 4. пролетерској је наређено да посједне Кацубер и Турјак и организује их за одбрану.³ Бригада је одмах, 30/31. маја, напала групацију од око 3.000 војника муслиманске фашистичке милиције из Рожаја, „шуполиције“ и два батаљона албанске квислиншке војске. Батаљони су били распоређени овако: 3. батаљон је, са положаја Радованово брдо—Бабино брдо, нападао према Ђакову и на Смиљевицу; 1. батаљон, са Општре јеле, преко Симовча, на Кацубер и Турјак, са којих је имао да избије на доум Турјак—Рожаје и затвори правце према Рожају; 2. батаљон, са Чујевца, дијелом снага на Јазавчев крш, а дителом снага на Туотак и Калицу, те да са њих овлада Јазавчевим кршом и Турјаком, избије на доум Калица—Рожаје и затвоори правце према Рожају и Тутину; 5. батаљон, са положаја Рудина, преко Врбице, на Трпези, са задатком да заузме Трпези, посједне положаје на линији Трпези—Равниште,

³ Зборник, том I, књ. 20. док. 150.

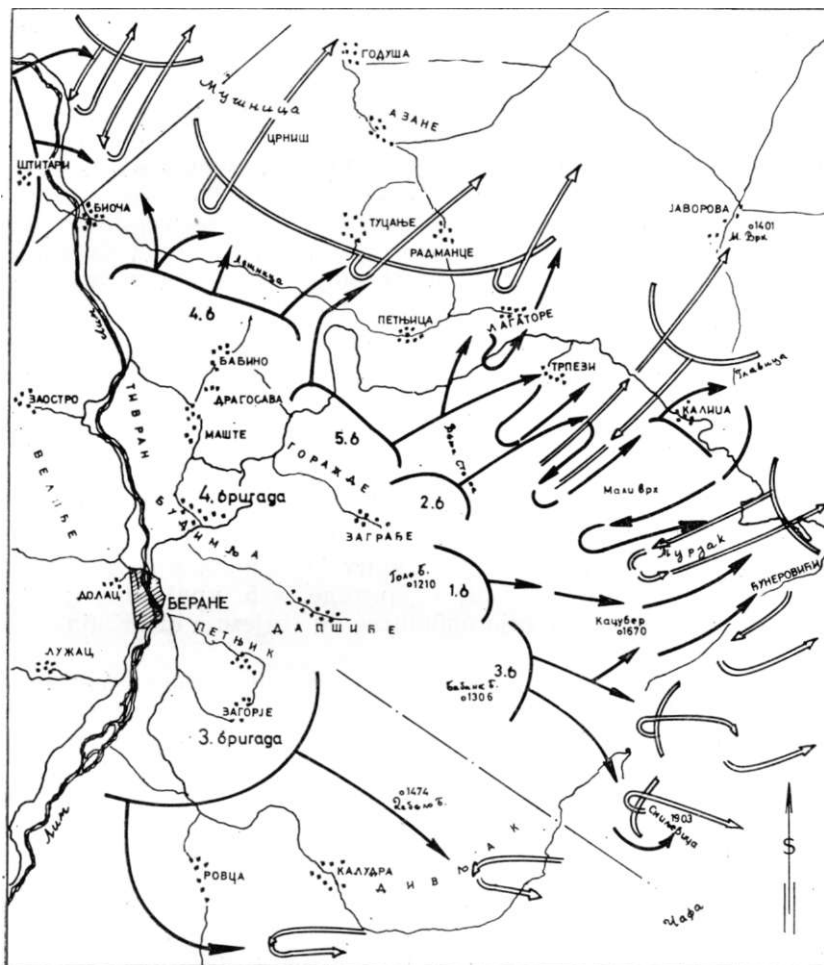
затвори правце према Новом Пазару и Сјеници и обезбјеђује лијеви бок бригаде; 4. батаљон, из рејона Бабина, према Петњици, са задатком да очисти Петњицу и затвори правце према Моравцу и низводно долином Љешнице ка Лиму; чета пратећих оруђа је из рејона Симовче минобацима подржавала 1, 2. и 3. батаљон, а противтенковским оружјима дејствовала је у саставу 1, 2. и 5. батаљона.

Ноћу су 1. и 2. батаљон овладали Капубером, Јазавчевим кршом и Турјаком и избили до к. 1443, испред Калице, али их је непријатељ, који је 31. маја прије подне са Смиљевице и из Калице извршио противнапад, одбацио на Турјак. Ноћу између 31. маја и 1. јуна 1, 2, 3. и 5. батаљон обновили су напад. Том приликом је једино 3. батаљон овладао Смиљевицом. Остали батаљони нијесу успјели да изврше задатак, па су се у зору 1. јуна сва четири батаљона морала повући на полазне положаје. Организовавши их за одбрану, са њих су тога дана одбили све непријатељске нападе. На одсјеку лимског мостобрана од Смиљевице до Савина бора фронт је стабилизован и све до 15. јуна на њему није било промјена. У међувремену је 3. дивизија стабилизовала положаје лијево од 4. бригаде, а 5. крајишка и 17. источnobосанска дивизија одбациле су Нијемце од Жабљака према Пљевљима.

У борбама од 30. маја до 15. јуна 4. пролетерска бригада је избацила из строја више од 150 непријатељских војника; заплијенила је 1 противтенковски топ, 1 митраљез, 3 пушкомитраљеза, више пушака и неколико коња са товарима муниције и друге опреме. Бригада је имала око 30 бораца и старјешина избачених из строја.⁴

Око 3.000 Нијемаца, припадника муслиманске фашистичке милиције, албанске квислиншке војске и четника поново је, средином јуна, напало на десно крило 2. пролетерске дивизије и овладало Сјекирицом и Баљем, а онда је преко Шекулара и Калудре ударило на 4. бригаду. Послије тешких борби та је групација задржана на линији Смиљевица—Турјак, чиме су читавој дивизији створени услови да 16. јуна пређе у противнапад. Непријатељ је одбачен ка Плаву, Чакору, Пећи и Рожају.

⁴ Погинули су: борци Вучић Бракочевић, Ненад С. Беговић, Милета М. Дуловић, Видак Ђ. Ђорђевић, Вучко Јововић, Филип С. Љумовић, Бранко В. Марсенић, Саво Р. Новосел, Блажо К. Секулић и Радисав Р. Марсенић и десетари Милован Ј. Зечевић, Барјам И. Матовић и Милорад Пајовић; дневник аутора.

Затварање правца Беране—Рожај и Беране—Сјеница, почетак јуна 1944.

Међутим, док је 2. дивизија водила успјешне борбе на свом сектору, непријатељ је напао 3. ударну и 5. крајишку дивизију. До 17. јуна одбачен је на свим правцима, осим испред 7. и 8. црногорске бригаде, које су се повукле на линију Ивање—Курило—Бистрица. Тиме је био откривен лијеви бок 4. бригаде и угрожено је Беране. Да би олакшао положај угрожених јединица и спријечио непријатељев про-

дор према Беранама и Андријевици, штаб корпуса је 18. јуна формирао посебну оперативну групу (ОГ) и дао јој задатак да очисти Бихор и ослободи Рсжај. У састав групе су из 2. дивизије ушли 4. пролетерска бригада и два батаљона 3. српске бригаде, а из 3. дивизије 7. црногорска бригада и два батаљона 8. црногорске бригаде, те корпусни брдски артиљеријски дивизион. Полазни рејони јединица 3. дивизије били су Шиповица—Бистрица—Ивање, јединица 2. дивизије Горажде—Заграђе—Врбица, а корпусног артиљеријског дивизиона село Пешца. Наређено је да наступање почне 20. јуна, у 4 часа, а да се акција заврши најдаље до 22. јуна.⁵

Штаб 2. дивизије, који је руководио овом акцијом, усмјерио је јединице оперативне групе према Бихору и Рожају. Јединице су наступале у три упоредне колоне. Лијевој колони, састава 7. црногорска бригада и два батаљона 8. црногорске бригаде, наређено је да наступање отпочне из рејона Шиповице и Годијева, правцем Шиповица, преко Моравца и Бишева, да што прије овлада комуникацијом Рожаје—Тутин, поруши је на одсеку Грахово—Клисура и затвори правце који воде од Сјенице и Новог Пазара према Рожају. Средња колона, састава 4. пролетерска бригада, имала је да наступа правцем Турјак—Рожаје—долина Ибра, да очисти просторију у захвату између Смиљевце (к. 1963), —Бисернице (к. 1475—Грбова крша (тр. 1475)—Равништа (к. 1285)—Боровог брда (тр. 1503)—Пискавице (тр. 1545)—Рамовића, да ослободи Рожаје и наступа десном обалом Ибра, према селима Балетићима, Његушима и Боснику, ради затварања праваца који воде из Косова долином Ибра за Рожаје. Батаљонима 3. српске бригаде, који су чинили десну колону, наређено је да се прикупе у рејону Дапсића, да заузму Смиљевцу и организују је за одбрану. Корпусни артиљеријски дивизион имао је задатак да се 20. јуна пребаци у рејон Заграђа, да подржава наступање 4. бригаде и напад на Рожаје.⁶

Међутим, док се Оперативна група припремала за чишћење Бихора и ослобођење Рожаја, непријатељ је јачим снагама напао положаје 7. и 8. црногорске бригаде и до 20. јуна потиснуо обје бригаде са десне обале Лима на лијеву; посевши положаје на линију Бистрица—Курило (тр. 1315)—Ивање, спријечио је њихово учешће у планираној операцији чишћења Бихора. Да би олакшали положај 7. и 8. бригаде, три батаљона 4. пролетерске су 20. јуна, умјесто на

⁵ Зборник, том III, кн>. 7. док. 302.

⁶ Исто, док. 303

Рожаје, напала лијеви бок и позадину непријатељских снага које су потискивале помињане бригаде. Напад су извели с положаја Велика страна—Бучје—Иваново брдо—Вреоца, правцем Петњица—Туцање—Горуша—Годијево—Остроноша. Борба коју су заподјели 2, 4. и 5. батаљон 4. бригаде била је врло оштра, али су батаљони 4. бригаде, подржани корпусним артиљеријским дивизионом, успјели да сломе отпор непријатеља и овладају линијом Османово брдо—Мушница. За то вријеме су 1. и 3. батаљон и чета пратећих оруђа бригаде и батаљони 3. српске бригаде успјешно задржавали групацију од око 2.000 непријатељских војника који су од Рожаја наступали према Беранама. Први батаљон је то чинио с положаја Плоче—Симовче; 3. батаљон с положаја Радованово брдо—Бабино брдо; чета пратећих оруђа са ватрених положаја из рејона Оштре јеле, а батаљони 3. српске бригаде са Остожера (к. 1451). Пошто је непријатељ одбачен ка Сјеници, а 7. и 8. бригада организовале одбрану долине Лима од Фемића крша до Бијелог Поља, три батаљона 4. бригаде су 21/22. јуна поново посјели положаје: Велика страна—Бреза (2. батаљон), Дуб—Бучје (5. батаљон), Иваново брдо—Вреоца—Градина (4. батаљон), а корпусни артиљеријски дивизион пренио је ватру према Рожају. Са тих положаја су 2, 4. и 5. батаљон 4. бригаде, по јакој киши и кроз густу букову шуму, ноћу 22/23. јуна напали Смиљевицу, Каџубер, Турјак и Јазавчев крш. Како напад није успио, борбе за те положаје су настављене све до 24. јуна, када су 4. пролетерска и батаљони 3. српске бригаде одбацили непријатеља за Рожаје. У тим борбама непријатељ је имао више од 100 избачених из строја, а из 4. избачено је из строја око 30 бораца и старјешина.⁷ Тиме је планирано чишћење Бихора и ослобођење Рожаја одложено за другу, повољнију прилику, а 4. бригада се задржала на дијелу лимског мостобрана од Градине — преко Бабина, Горажда и Турјака — до Смиљевице.

⁷ Погинули су: борци Миленко Барјектаревић, Љубомир В. Браќечевић, Ћорђије О. Бабовић, Стојан С. Вујовић, Душан Б. Вукић, Багрић С. Губеринић, Драгутин Р. Драговић, Радош Јововић, Вељко Далић, Драго Лончаревић, Милка Јосе Микуландра, Миленко Марсенић, Обрад С. Марсенић, Милена М. Марсенић, Раде Р. Марсенић и Љубо Мартиновић; десетари Марко Ш. Загорац, Милован Мијушковић и Божидар Р. Симовић; политички делегати вода Илија К. Зечевић и Мијајло Р. Симоновић и водник Милан Л. Ињац; дневник аутора.

Одбрана Берана

Почетком јула је 2. пролетерска дивизија и даље држала мостобран на десној обали Лима и штитила просторију од Мурине до Фемића крша, као основицу за концентрацију и припреме јачих снага за продор у Србију. У подручју Берана организовани су народна власт, војнопозадински органи, центри за попуну људством, наставни центри и друго. Задаци бригада били су: 4. пролетерске — да и даље штити шире подручје Берана од напада од Рожаја и Сјенице; 3. српске — да врши гарнизонску службу у Беранама и затвара правце према Калудри и Шекулару; 2. пролетерске бригаде — да штити рејон Андријевице и затвара правце према Пећи, Плаву, Гусињу и Комовима; 7. црногорске бригаде — да брани долину Лима од Фемића крша до Бијелог Поља.

До почетка јула 4. бригада је предала све рањенике и болеснике дивизијској болници, попунила се људством из одреда са територије Црне Горе, наоружала с доста аутоматског оружја, снабдјела са муницијом, одјећом, санитарским и другим материјалом и добро нахранила. Појачан је војно-политички рад у јединицама, одржавани су партијско-политички курсеви, семинари, предавања и војни курсеви за упознавање с новим наоружањем и средствима, начином њихове употребе; јединице су извршиле бојна гађања из новог наоружања. Све је то доприносило подизању морално-политичког стања и борбене готовости бригаде у цјелини, тако да је она, и поред губитака у свакодневним борбама, бивала све бројнија, све боље наоружана и опремљенија, све јача и чвршћа.

Међутим, и непријатељ се за то вријеме ужурбано припремао за даља дејства и већ првог дана јула је, са сјевера и сјеверозапада, поново напао положаје 2. пролетерске и 3. ударне дивизије. И овим својим акцијама хтио је постићи стари циљ — овладати долином Лима и спријечити прикупљање наших снага на тој просторији и њихове припреме за продор у Србију. Ноћу 1/2. јула непријатељ је покренуо у напад легију „Бендл”,⁸ муслиманску фашистичку милицију и албанску квислиншку војску, и то једновре-

⁸ Ојачани батаљон 369. пука немачке 181. дивизије.

мено из Нове Вароши, преко Пријепоља, долином Лима према Бијелом Пољу, и од Сјенице, преко Пештера, према долини Лима, Бијелом Пољу и Беранама. Непријатељске јединице које су нападале преко Пештера потиснуле су 7. бригаду, дијелом снага посјеле положаје Ивање брдо—Штитари, а дијелом форсирале Лим у рејону Штитара. Одмах је, међутим, у тај рејон пребачена читава 7. бригада како би спријечила непријатељу да успостави мостобран на лијевој обали Лима.

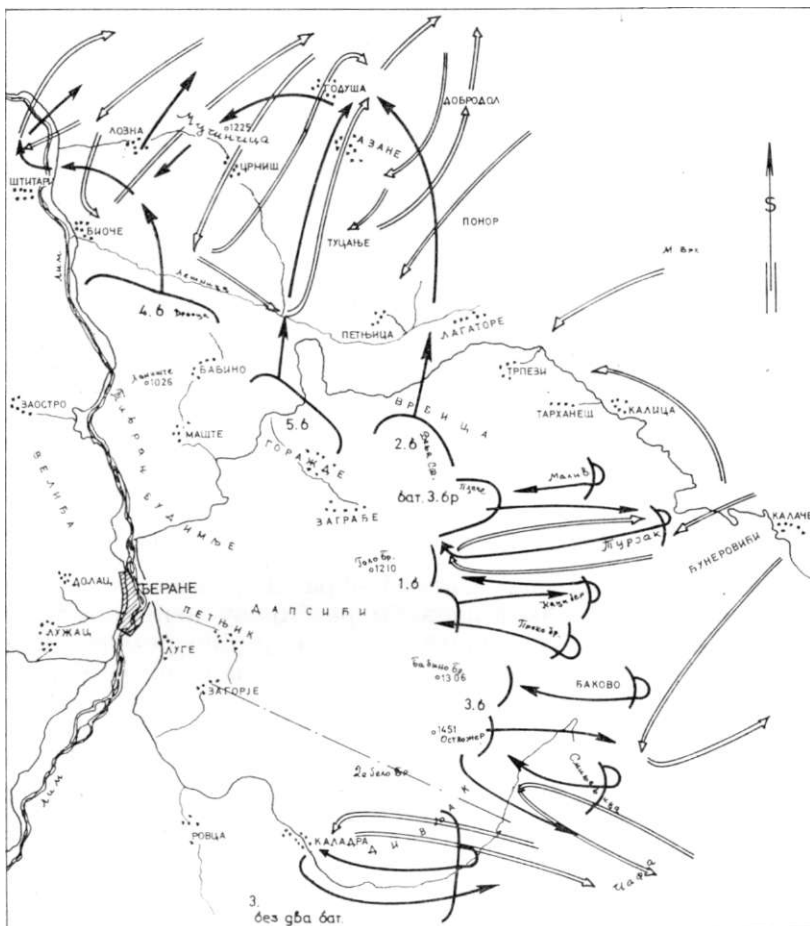
Убрзо се под ударом непријатеља наша и 4. бригада. У напад на њене положаје непријатељ је 2. јула једновремено кренуо из два правца — с положаја Ивање брдо—Штитари долином ријеке Љешнице и од Рожаја ка одсјеку фронта Смиљевица—Трпези. Његове снаге које су надирале од Рожаја успјеле су да првог дана напада овладају Смиљевицом, Турјаком, Кацубером и Симовцем и да потисну 4. бригаду ка Беранама. Снаге које су наступале долином Љешнице овладале су селима Петњицом, Туцањем и Хазањем. У таквој ситуацији штаб 2. дивизије 2. јула послије подне, наређује 4. бригади, која се на читавом фронту повлачила, да противнаподом врати изгубљене положаје, организује њихову одбрану и на сваки начин заштити Беране. Штаб дивизије је предвидио да у том противнападу учествују још и 3. српска бригада и корпусни брдски артиљеријски дивизион.

Ноћу 2/3. јула штабови 3. српске и 4. пролетерске бригаде заједнички су припремали противнапад. Договорено је да два батаљона 3. српске и два 4. пролетерске бригаде изврше противнапад према Рожају, три батаљона 4. пролетерске према Сјеници, а један батаљон 3. српске бригаде да затвори правце према Калудри. Све јединице су прије зоре 3. јула посјеле предвиђене полазне положаје. На правцу Рожаја је 3. батаљон 4. бригаде посјео линију Радованово брдо—Бабино брдо (к. 1306), са задатком да дијелом снага овлада Смиљевицом и организује је за одбрану, а дијелом да садејствује 1. батаљону при нападу на Симовче, Кацубер и Турјак; 1. батаљон, ојачан одјељењем минобациача и одјељењем противтенковских пушака, посјео је линију Голо брдо (к. 1210)—Заграђе, са задатком да заузме Оштру јелу и да с ње, у садејству с 3. батаљоном и с батаљонима 3. српске бригаде, нападне Симовче, Кацубер и Турјак; два батаљона 3. српске бригаде посјела су линију

Чујевац (к. 1099)—Рудина, са задатком да један батаљон, преко Брезе и Тикве, садејствује 1. батаљону 4. пролетерске у нападу на Симовче и Кацубер, а један батаљон да преко Плоче и Малог врха усмјери на ГЈфјак, како би обезбиди једно десни бок батаљона 4. бригаде који нападају на непријатеља који наступа од Сјенице ка долинама Лима и Љешнице. Према Калудри је један батаљон 3. српске бригаде, посјео положаје на Дивљаку, а један њен батаљон је и даље одржавао ред у Беранама.

На правац Сјенице су оријентисани: 2. батаљон 4. бригаде, који је с линије Велика стена—к. 997 имао да дејствује правцем Гај—Хадаровица—Османово брдо, у лијеви бок непријатеља што се пробио у долину Лима и Љешнице; 5. батаљон, који је, ојачан одјељењем минобацача, имао да с линије Бучје—Иваново брдо (к. 1064) дејствује правцем Дио (к. 861)—Караманов крш (к. 790)—Мирај брдо, у лијеви бок непријатеља који се пробио у долину Лима и Љешнице; 4. батаљон, који је, ојачан одјељењем минобацача и одјељењем противтенковских пушака, имао задатак да с линије к. 950—Вреоца—Силица—Градина, садејствује 2. и 5. батаљону при опкољавању и разбијању непријатеља у долини Лима и Љешнице; 4. батаљон је био резерва бригаде. Задатак 2. и 5. батаљона био је да заједнички очисте села Петњицу, Годочеље, Туцање, и Хазање, а да, након избијања 2. батаљона на Османово брдо и 5. батаљона на Мирај—брдо, наступају, преко Мучња, ка Лозној, те да, у садејству с 4. батаљоном и 7. бригадом, разбију непријатеља у долини Лима и Љешнице.

Послије завршених борби на том правцу требало је да 2. и 4. батаљон посједну положаје на линији Градина—Вреоци—Иваново брдо—Велика страна м затворе правце према Рожају и Сјеници, а 5. батаљон да се прикупи у селу Горажду, у резерву бригаде, и да буде спреман за напад према Турјаку и Хазању. Чета пратећих оруђа је имала задатак да се с минерским водом припреми за рушење пут Горажде—Турјак, затим да минобацачима и топовима подржава 2. и 5. батаљон са ватрених положаја из рејона Бучје, а потом 1. и 3. батаљон са ватрених положаја из подручја Крње јеле. Задатак корпусног брдског артиљеријског дивизиона био је да с ватрених положаја из рејона Горажда подржава противнапад на оба правца. Штабови 3. српске и 4. пролетерске бригаде премјестили су се у рејон сјевер-

Борбе бригаде на правцима Беране—Рожај и Беране—Сјеница, почетак јула 1944.

но од Горажда. Ту се развило превијалиште 4. бригаде, а њене позадинске јединице су се задржале у Будимљу. Друга пролетерска бригада имала је задатак да штити сектор Андријевице и десни бок дивизије од напада из Пећи, Плава, Гусиња и Комова.

Противнапад је почео на оба правца у зору 3. јула. Брзо су 2. и 5. батаљон 4. пролетерске бригаде продрли у

непријатељев борбени поредак, заузели село Хазање, избили на Мучај-планини и приморали непријатеља да се извлачи према Сјеници. Батаљони који су нападали према Рожају овладали су Смиљевицом, Оштром јелом, Симовчем и Великом страном, али не и Каџубером и Турјаком. Њих је непријатељ најјаче бранио, те су борбе за ове положаје настављене све до 4. јула. Турјак и Каџубер су најзначајнији тактичко-топографски положаји за одбрану Берана и долине Лима, односно Ражаја и долине Ибра, па је разумљиво што су се обје стране за њих тако упорно бориле. У тежњи да што прије овлада Беранама, непријатељ је 4. јула прије подне на тим положајима прикупио јаке снаге, постављајући на Каџубер више митраџеза и пушкомитраџеза, топова и минобацача, и кренуо у напад према Беранама.

Али док се непријатељ припремао за напад, група бораца из 1. батаљона је самоиницијативно кренула на Каџубер, не стигавши чак да о томе обавијести ни штаб свог батаљона. У тренутку када је непријатељ отпочео наступање, командир чете Лазар Лопичић, политички комесар чете Даница Никаљевић и Шпиро Орландић са својим водом неопажено су прошли кроз противников стрељачки строј и напали Каџубер. Напад је био силовит, енергичан, оштар и кратак. Након једног јаког праска бомби на Каџуберу је престала ватра. Непосредно послије тога непријатељ је, поколебан, застао. То су пожурили да искористе 1. и 3. батаљон 4. пролетерске и два батаљона 3. српске бригаде. И баш када су се они спремали да крену у напад, у рејон Симовча је бануо вод Шпира Орландића с топом, минобацачима, митраџезима и посадом коју су заробили на Каџуберу. Батаљони су одмах кренули у напад и готово без борбе посјели Каџубер и Турјак. Непријатељ је у нереду одступио према Рожају, а био је одбачен и на другим правцима. Сви његови покушаји да врати изгубљене положаје били су безуспјешни.

Послије тога су батаљони 3. српске бригаде упућени на правце Беране—Андријевица и Калудра—Мокра планина, а њихове дотадашње положаје посјела је 4. бригада. Њој је наређено да се задржи на линији Смиљевица—Турјак—Трпези—Петњица—долина ријеке Љешнице до села Биоча на Лиму и да с ње извиђа и затвара правце који са сјевера и сјеверозапада воде ка Беранама.

У борбама од 1. до 4. јула непријатељ је имао 118 мртвих (од којих су 93 нађена на бојном пољу) и 120 рањених војника. Заробљено је 300 припадника муслиманске фашистичке милиције; они су разоружани и пуштени кућама. У тим борбама је одробљено више од 50 бивших црвеноармејаца, који су били носачи и коњовоци у њемачким јединицама. Они су сви ушли у састав 4. бригаде и у њеним се редовима борили против непријатеља све до новембра 1944. године, када су предати командама Црвене армије на њихов захтјев. Заплијењен је 1 брдски топ, 2 минобацача, 2 тешка и 10 лаких митраљеза, више пушака, преко 10.000 пушчаних метака, 1 радио-станица, 15 коња с товарима муниције и друга опрема. У тим борбама из 4. пролетерске бригаде је избачено из строја око 30 бораца и старјешина.⁹

*Противудар на правцу
Андријевица—Мурина—Чакор*

И послје завршених борби на правцу Рожаја и Сјенице јединице 2. пролетерске дивизије су чврсто држале долину Лима од Мурина до Феминџа крша. Лијево од 2. пролетерске долину Лима штитиле су 3. ударна и 5. крајишка дивизија, затварајући правце према Пријепољу и Сјеници. Неколико непријатељевих покушаја, у мају, јуну и почетком јула, да се домогне долине Лима јединице НОВЈ су осујетиле. Страх од толике концентрације партизанских снага у долини Лима и од њиховог продора у Србију нагонила је наше противнике да крену у нову офанзиву. Планер те офанзиве овај пут је био штаб њемачког 5. СС-армијског корпуса. Да би остварио свој циљ, тј. овладао долином Лима и заузео Бијело Поље, Беране, Андријевицу и Колашин,

⁹ Зборник, том III, књ. 8, док. 8

Погинули су: борци Благоје Асановић, Мињаш М. Дуловић, Митар О. Зечевић, Петар Н. Јекнић, Драгутин Јокић, Миљан М. Марсенић и Миљан С. Лончаревић; десетари Љубомир Л. Лалић, Душан И. Матовић, Александар М. Отовић, Васо М. Радовић и Момир О. Томић; политички делегати вода Радомир А. Јолић и Димитрије В. Лаиновић; дневник аутора.

разбио 2. корпус НОВЈ и спријечио продор наших снага према Србији, штаб 5. СС-корпуса је ангажовао јаке трупе: 21. брдску СС-дивизију „Скендербег“, 14. пук 7. СС-дивизије „Иринц Еуген“, муслиманску фашистичку милицију, албанску квислиншку војску, талијанске фашисте и четнике.

У зору 18. јула, непријатељ је, уз подршку артиљерије, на свим правцима, а на правцу Андријевице и уз подршку 7 тенкова и 17 авиона, отпочео напад на 2. пролетерску дивизију.¹⁰ Четврта пролетерска бригада је на свом правцу зауставила нападача и одбацила га у полазне рејоне. Међутим, непријатељ је од Чакора и Плава напао толико бројним снагама да 2. пролетерска и 3. српска бригада нијесу успјеле да их задрже. Он је, послје бомбардовања Андријевице и Берана, потиснуо те двије бригаде и преко Мурине се пробио у Андријевицу, а преко Мокре планине у Калудру и Шекулар. Тиме је 2. дивизија била доведена у ситуацију да се брани на више одвојених праваца.

Користећи се успјехом постигнутим већ првог дана офанзиве, три батаљона 14. пука 7. СС-дивизије, један батаљон из 21. СС-дивизије „Скендербег“, талијански фашисти, муслиманска фашистичка милиција, албанска квислиншка војска и четници, уз подршку артиљерије и авијације (87 авио-полетања) пошли су у наступање у зору 20. јула из Андријевице. Једном су колоном кренули ка Трешњевику, а другом ка Беранама.¹¹ На правцу Трешњевика супротстављали су им се дијелови 2. пролетерске бригаде и 5. и 9. црногорска бригада 3. дивизије, а на правцу Берана дијелови 2. пролетерске, 3. српска и 3. батаљон 4. пролетерске бригаде, ојачан одјељењем противтенковских топова и одјељењем противтенковских пушака.¹² Иако је непријатељ на беранском правцу стално уводио у борбу нове снаге, 3. српска бригада и 3. батаљон 4. бригаде задржали су га на линији Развршје—Жаљевица—Стањево брдо, а 21. јула су 3. батаљон 4. пролетерске, дејством са Лекина брда и Дрезге (к. 1014), и 3. српска бригада, дејством са линије Воања глава (к. 1767)—Змијња глава (к. 1734)—Волујник—Вјетарник, приморали нападача да дефинитивно стане и да на десној обали Требачке ријеке пређе у одбрану. За то вријеме је 4. бри-

¹⁰ Зборник, том III, књ. 8, док. 24.

¹¹ Зборник, том III, књ. 8, док. 26 и 28.

¹² Архив ВИИ, дневник чете пратећих оруђа, филм бр. 5.

гада водила успјешну борбу према Сјеници и Рожају. Непријатељ је ипак овладао Трешњевицом, Сјекирицом, Висибабом, Мокром планином и Баљем. Тиме су 2. дивизија и њен мостобран у долини Лима и у рејону Берана доведени у критичну ситуацију.

Штаб 2. дивизије је излаз из те ситуације потражио у противнападу. Стога је 2. пролетерску бригаду усмјерио према Трешњевику и Андријевици, на ком правцу је дејствовала читава 3. дивизија, а 3. српску и 3. батаљон 4. бригаде на правац Беране—Андријевица. Четвртој пролетерској бригади је наредио: да, чим њене положаје преузме 2. крајишка бригада 17. источнбосанске дивизије, 21/22. јула, наступа према Шекулару; да што прије врати Баљ, Висибабу и Сјекирицу, важне тактичко-топографске ослонаце за дејства у долини Лима и на комуникацију Беране—Андријевица—Мурина—Чакор; на те положаје дијелом снага организује одбрану и са њих врши притисак на долину Лима од Андријевице до Мурине; да обезбиједи десни бок бригаде, затвори правце према Улотини и Мурини и повеже се десно с 3. српском бригадом; да дијелом снага врши притисак на комуникацију Мурина—Чакор, затвори правце према Чакору и повеже се лијево с јединицама 17. дивизије. Штабу бригаде потчињен је Васојевићки ударни батаљон, који је био у рејону Шекулара.¹³ Лијево од 4. пролетерске бригаде, преко Калудре, на правцу Мокре планине, имала је да наступа 6. бригада 17. дивизије. Просторију Штитари—Затон—Беране посјела је 5. крајишка дивизија.

Ради извршења добивеног задатка, штаб 4. бригаде је наредио: 1. батаљону, ојачаном одјељењем минера и одјељењем противтенковских пушака, да наступа правцем Градина (к. 1096)—Дебело брдо (тр. 1474)—Јанкова глава (тр. 1566)—Сјекирица; 2. батаљону, ојачаном одјељењем минера и одјељењем противтенковских пушака, да наступа лијево од 1. батаљона, правцем Бабино брдо—Остожер (к. 1451)—Витоњин крш—Приједолска глава (к. 2005); 4. батаљону да наступа десно од 1. батаљона, правцем Дапсићи—Калудра—Шекулар—Омарска глава (к. 1767). Задатак 1, 2. и 4. батаљона био је да на датим правцима потискују непријатеља и овладају Сјекирицом, а затим да дејствују: 1. батаљон ка Горњој Ржаници, да пресијече комуникацију Му-

рино—Чакор и осигура правац према Мурини и Плаву; 2. батаљон правцем Караманов крш—Велика, да пресијече комуникацију Мурино—Чакор, осигура правац према Чакору и одржава везу лијево с 6. бригадом 17. дивизије; 4. батаљон да наступа правцем Костреш—Висибаба, да у садејству с Васојевићким батаљоном, који дејствује на споју између 4. и 5. батаљона, протјера непријатеља с Висибабе и дејствује према Улотини и Мурину. Пети батаљон, ојачан одјељешем минобацача, добио је задатак да наступа десно од 4. батаљона, правцем Ровца—Црвена стијена—Расојевићка глава (к. 1399), да главнином својих снага, заједно с 3. батаљоном, заузме Баљ, а с једном четом да садејствује лијево 4. батаљону и Васојевићком ударном батаљону на Висибаби, а послије чишћења Баља и Висибабе да дејствује узводно, десном обалом Лима, ка Улотини. Трећи батаљон, ојачан одјељењем противтенковских топова, одјељењем противтенковских пушака и одјељењем минобацача, добио је задатак да главнином снага, заједно с 5. батаљоном, очисти Баљ, а да с једном четом с Лекина брда осигурава десни бок и леђа бригаде од напада непријатеља из Трепче и преко моста на Лиму, те да послије чишћења Баља дејствује десно од 5. батаљона, десном обалом Лима, према Улотини и да одржава везу с 3. српском бригадом, која, лијевом обалом Лима наступа, према Андријевици. Чета пратећих оруђа добила је задатак да подржава напад 4. батаљона и Васојевићког батаљона на Висибабу, према Улотини и према Мурину.

Пошто је своје дотадашње положаје 21/22. јула предала 2. крајишкој бригади, 4. бригада је одмах пришла извршавању добијених задатака. У борбама које је 22, 22/23. и 23. јула водила с непријатељем који се, преко Мокре планине и Сјекирице, био пробио у Калудру и Шекулар, овладала је kotaма 1898, 1691, 1609 и 1767 и подишла Сјекирици (к. 1898) и Висибаби. Преко Лучина брда лијевим крилом је обухватила Баљ и одвојила непријатељеве снаге на Висибаби и Сјекирици од оних на Баљу, а преко Борове главе и Кошарине десним је крилом обухватила Баљ, сабила непријатељеве снаге на врло мали простор стрмих литица и одвојила их од снага у долини Лима. Ноћу 23/24. јула су 1, 2. и 4. батаљон, уз подрушку чете пратећих оруђа, заузели Сјекирицу, Висибабу и Караманов крш и приближили се Улотини, Мурину и комуникацији Мурино—Чакор; 5. батаљон и Васојевићки ударни батаљон заузели

су Расојевићку главу, с које је 5. батаљон напао на Баљ у исто вријеме када је то узвишење, са сјеверозападне стране, напао 3. батаљон, а Васојевићки ударни батаљон наставио је дејства с 4. батаљоном на правцу Улотине и Мурина. Непријатељ је 24. јула више пута покушао да врати Сјекирицу, Висибабу и Расојевићку главу, али је био одбијен. Навече 24. јула 3. и 5. батаљон су овладали Баљем, који је непријатељ најупорније бранио. У међувремену су 3. дивизија, 2. пролетерска и 3. српска бригада поправиле своје положаје према Андријевици, а 6. бригада 17. дивизије заузела је Мокру планину, Усовиште и Капе према Чакору и успјешно штитила лијеви бок и леђа 4. бригаде, пресијецала одступницу непријатељу из долине Лима и спречавала пристизање њихових појачања од Пећи према Чакору.¹⁴

Такав развој борби у горњем току Лима штаб 2. ударног корпуса је искористио тако што је 24. јула у 22 часа свим снагама прешао у противудар. Намјера му је била да уништи непријатеља у долини Лима, посједне Чакор, ослободи Плав и Гусиње, заштити и очува слободну територију и повеже се с партизанима у Ђаковици.¹⁵ С тим у вези штаб корпуса је наредио: 3. ударној дивизији да главнином снага дејствује правцем Трешњевик—Андријевица—Мурино, а да дијелом снага, дејством према Виситору и Гусињу, ослободи Андријевицу и уништи непријатеља на међупростору Андријевица—Мурино;¹⁶ 2. пролетерској дивизији, без 4. бригаде, да дејствује на правцу Трешњевик—Андријевица, односно Беране—Андријевица—Мурино, ослободи Андријевицу и учествује у уништавању непријатеља на међупростору Андријевица—Мурино; 5. крајишкот дивизији, којој је придата 4. пролетерска бригада, да са Баља, Висибабе, Сјекирице и Караманова крша дејствује према долини Лима, комуникацији Мурино—Чакор и према Чакору, да овлада Чакором и планинским витенцем од Планинице до Виситора, те да дијелом снага заузме долину Лима, Плав и дејствује према Гусињу, а дијелом снага затвара правац Чакор—Бистрица—Пећ; 17. источнобосачкот дивизији да преко Мокре планине дејствује према Ругову и за-

¹⁴ Исто, док. 35.

¹⁵ Исто, док. 36.

¹⁶ Исто, док. 33 и 34.

твори правац према Пећи. Другој пролетерској, 5. крајишкој и 17. источnobосанској дивизији наређено је да се послџе завршеног противудара прикупе у рејону Берана, одакле ће кренути за Србију, а 3. дивизији да организује одбрану слободне територије у долини Лима.

Задатак који је у склопу планираног противудара корпуса добила 4. пролетерска бригада био је: да до пристизања јединица 5. дивизије чврсто држи положаје на Баљу, Висибаби, Сјекирици и Карамановом кршу и затвара правце према Улотини, Мурину и Чабору, а да, пошто је на тим положајима смијени 10. крајишка бригада, ослободи Мурино, Горњу Ржаницу и Велику и спријечи непријатељево кретање комуникацијом Мурино—Чакор. Послије тога бригада је имала да дијелом снага наступа од Мурина према Улотини, а дијелом, преко Новшића, Цамије и Брезовице, према Плаву.¹⁷

Чим су 24. јула навече на Сјекирицу избиле јединице 5. крајишке дивизије и дијелом снага је посјеле, 4. бригада је одмах кренула према комуникацији Чакор—Мурино. Њен 1, 2. и 4. батаљон, Васојевићки ударни батаљон и чета пратећих оруђа су прије зоре 25. јула овладали комуникацијом, на коју је минерски вод поставио нагазне мине и припремио је за рушење. Одмах затим су 1. и 2. батаљон ослободили Горњу Ржаницу и Велику. У тим селима су Нијемци при наступању од Пећи били прикупили у логоре народ са тог терена и формирали неколико магацина, па је тада народ био пуштен кућама. Из магацина су узете 4 тоне материјала за потребе војске, а остатак је подијељен народу. Други батаљон је из Велике продужио преко Новшића до Градца, сјеверозападно од Плава, а 1. и 4. батаљон су ослободили Мурино. Одатле је 1. батаљон, преко Цамије (к. 1300), избио у село Брезовицу, западно од Плава, а 4. и Васојевићки ударни батаљон су вршили притисак на непријатеља у Улотини.¹⁸ Трећи батаљон се послџе чишћења Баља прикупио у рејону Лекина брда у резерви, бригаде, а 5. батаљон је дејствовао десном обалом Лима, према Андријевици и Улотини. Тога дана је 5. крајишка дивизија овладала превојем Чакура и дио снага оријентисала према

¹⁷ Исто, док. 38.

¹⁸ Исто, док. 33 и 34.

Пећи, а дио према Плаву, а 17. источнобосанска дивизија је, преко Мокре планине, своја дејства усмјерила ка Ругову. Ноћу 25/26. јула 3. ударна дивизија и 2. пролетерска бригада, 3. српска бригада и 5. батаљон 4. бригаде ослободили су Андријевицу и избили на линију Јеринина глава—Радев крш.¹⁹

Након ослобођења Андријевице 4. и 5. батаљон 4. бригаде и Васојевићки ударни батаљон дејствовали су према Улотини, а 1. и 2. батаљон и чета пратећих оруђа, захваљујући успјешним дејствима наших снага на Чакору, према Ругову, Улотини и Виситору, као и нападима савезничке авијације по непријатељу у долини Лима, ослободили су Плав.²⁰ У Плаву су заплијењене веће количине оружја, муниције и животних намирница. Оружје и муницију који се нијесу могли евакуисати спалила је 1. чета 1. батаљона, а жвотне намирнице су подјељене народу. Партизанске јединице су се одмах повезале с партијско-политичким радницима на терену, који су све до тада радили у веома тешким условима. По селима су одржавани зборови, на које је долазило прилично народа. Већи број добровољаца омладинаца са тог терена јавио се у бригаду. Само из села Брезовице је 26/27. јула ступило у њене редове више од 20 омладинаца.

У борбама од 18. јула до ноћи 24. јула 4. бригада је избацила из строја више од 300 непријатељских војника, заплијенила 1 минобацач, већи број пушака и коња с товарима муниције и другог материјала, а уништила је 1 топ, 1 тенк и 1 аутомобил.²¹ У тим борбама из 4. бригаде је избачено из строја око 40 бораца и старјешина.²² Тешке гу-

¹⁹ Исто, док. 37 и 38.

²⁰ Исто, док. 47.

²¹ Архив ВИИ, дневник чете пратећих оруђа, филм бр. 5.

²² Исто, док. 47.

Поинули су: борци Мило Анђелић, Михаило Р. Зечевић, Илија Ф. Јовковић, Вук В. Катић, Вукашин Ћ. Ковачевић, Милован М. Љумовић, Радосав Ј. Манојловић, Блажо Марић, Владо Марковић, Вуле Ненезић, Саво Р. Нововић, Милан Ристић, Радош Марсенић и Ана Ђалета; десетари Видоје Б. Бракочевић, Радош М. Вучинић и Паница Станко Пијевац; политички делегат вода Стојан Смољановић; водници Михаило Станић и Голуб Ћ. Зечевић; командир чете Владо Т. Николић, Шпиро А. Орландић и омладински руководилац Војо Живковић; дневник аутора.

битке непријатељу су нанијеле остале јединице НОВ-а.²³ Ти ударци били би још већи да наше дивизије није очекивао важнији неодложан задатак — покрет за Србију. Он је, по наређењу команданта 2. ударног корпуса, услиједио у тренутку када су снаге НОВ већ биле сасвим затвориле обруч око њемачке 21. СС-дивизије „Скендербег”.²⁴ Недостајао је још само овај посљедњи, одлучујући удар па да једна елитна њемачка дивизија буде избрисана из списка Вермахта. На југу Србије у то вријеме је против партизанских снага покренута крупна офанзива и пријетила је опасност нашим снагама на том подручју да буду уништене. Због тога је од свега прече било — пожурити њима у помоћ.

Наређењу о прекиду дејства и прикупљању за покрет према Србији, 4. бригада је приступила одмах. Њен 3. и 5. батаљон су одмах одмаршевали за Дапсиће, а 1, 2. и 4. батаљон, Васојевићки ударни батаљон и чета пратећих оруђа су 27. јула изјутра, из рејона Плава и Мурина, кренули према Беранама. Тај њихов покрет је унеколико омео непријатељ. Искористивши тренутак повлачења 10. крајишке бригаде, он је успио да прије наших батаљона избије на Сјекирицу и Висибабу и да им препријечи пут. Због тога су се те јединице морале извлачити одвојено, тежим и заобилазним путевима — 4. батаљон и Васојевићки батаљон између Сјекирице и Висибабе, преко Шекулара, за Будимље, а остале јединице преко Новшића и Карамановог крша, између Планинице и Сјекирице, затим преко Шекулара и Калудре, за Петњик. Но и поред тих тешкоћа, бригада се на вријеме прикупила на просторији Дапсић—Будимље—Петњик, где су јој се прикључиле и њене позадинске јединице. Ту је бригада попуњена, поред осталог, и људством Васојевићког ударног батаљона, предала све рањенике и болеснике и снабдјела се муницијом и другим материјалом из дивизијске базе. Њено бројно стање тога дана било је 1.914 бораца и руководилаца. Од 25. маја до 28. јула 1944, за вријеме двомесечног боравка у Васојевићима, из редова 4. пролетерске бригаде отишло је на нове дужности око 1.000, а њихова мјеста у строју заузело више од 1.500 бораца из свих крајева Црне Горе.

²³ Зборник, том III, књ. 8, док. 47.

²⁴ Исто, док. 49.

Сем пушкама, бригада је била наоружана са 186 митраљеза и пушкомитраљеза и 186 ручних минобацача енглеског поријекла, снабђевених довољном количином муниције. Тако попуњена и опремљена, бригада је, у саставу 2. пролетерске дивизије, која је заједно с 5. крајишком и 17. источnobосанском дивизијом сачињавала посебну оперативну групу (ОГД) с Пеком Дапчевићем на челу, 28. јула навече, без својих рањеника и болесника, кренула по други пут за Србију.